

VREMEPLOV
PULSKIH
FRIZURA
U 20. STOLJEĆU

UREDNIKA: TEA BONACA FANUKO

LEKTURA: MIRKO HORVAT

ILUSTRACIJE: UČENICI OŠ KAŠTANJER

GRAFIKA: ENIS OSMANOVIĆ

UVOD

Frizure nisu samo dio mode, nego i vrijedan trag svakodnevnoga života. Njihov oblik, dužina, ukrasi i način održavanja mogu pokazati društveni položaj, radne navike, utjecaj politike, filma, glazbe i gospodarstva. Upravo zato frizure mogu poslužiti kao zanimljiv izvor za proučavanje povijesti Pule u 20. stoljeću.

Početak stoljeća Pula je bila važna vojna luka Austro-Ugarske Monarhije, pa su se u gradu susretali srednjoeuropski, talijanski i širi europski modni utjecaji. Nakon Prvoga svjetskog rata grad ulazi u razdoblje talijanske vlasti, a nakon Drugoga svjetskog rata postaje dio jugoslavenskoga prostora. Svaka od tih promjena ostavila je trag i na izgledu ljudi.

U projektu „Vremeplov pulskih frizura u 20. stoljeću“ istraženo je kako su se frizure mijenjale od 1900. do 2000. godine. Istraživanje se temelji na analizi fotografija iz obiteljskih arhiva učenika Osnovne škole Kaštanjer, novina, časopisa, galerija dostupnih na mrežnim stranicama te ustupljenim fotografijama fotografa Luigija Mionija. Cilj je bio pokazati da se velika povijest može čitati i kroz male, svakodnevne detalje.

1900. – 1910.

Na početku 20. stoljeća Pula je bila snažno vojno i industrijsko središte Austro-Ugarske Monarhije. U grad su dolazili mornari, časnici, radnici i njihove obitelji iz različitih dijelova Monarhije, zbog čega je Pula imala izrazito kozmopolitski karakter. U modi i frizurama osjećali su se bečki, pariški i talijanski utjecaji.

Žene iz građanskih i imućnijih obitelji nosile su visoko podignute, uredne i složene frizure. Posebno su bile popularne frizure poput Gibson Girl, pompadour te niske punđe s mekanim valovima. Volumen se postizao umetcima, jastučićima od kose ili tkanine, a frizure su se učvršćivale ukosnicama i češljevima.

U nižim slojevima i u ruralnoj okolini Pule frizure su bile jednostavnije. Kosa se najčešće nosila spletena u pletenice, skupljena u punđu ili pokrivena maramom. Ženama koje su radile kao sluškinje, krojačice, pralje ili radnice u manjim radionicama bilo je važno da kosa bude praktična i uredna. Šeširi su bili vrlo čest dio javnog izgleda žena, muškaraca i djece. To je vidljivo i na fotografijama gdje većina žena, muškaraca i djece nosi šešire na ulicama Pule. Karakteristično je za prvu dekadu 20. stoljeća da je u modi bila duga kosa koja je na dostupnim fotografijama uvijek bila podignuta.

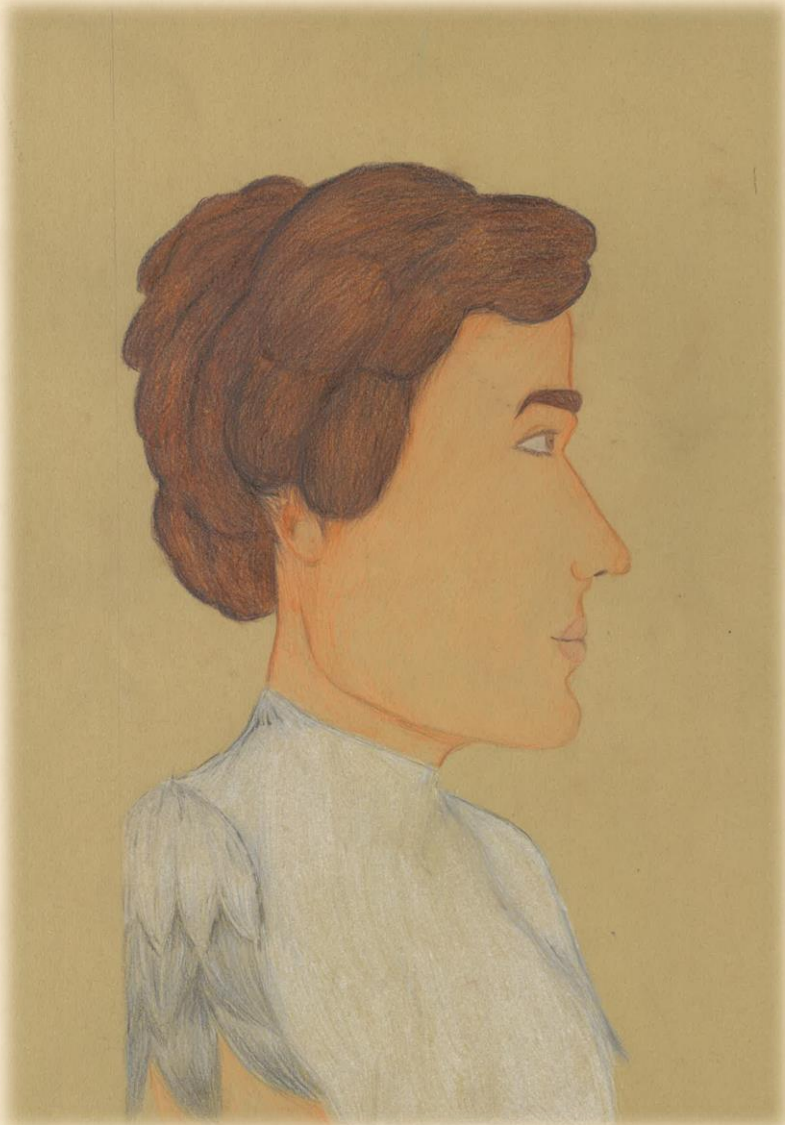

1910. – 1920.

U desetljeću od 1910. do 1920. Pula je još uvijek bila dio Austro-Ugarske Monarhije, ali se svakodnevni život postupno mijenjao pod pritiskom rata i gospodarskih teškoća. Prvi svjetski rat snažno je utjecao na gradsku svakodnevnicu, obrte, trgovinu i radne obveze stanovništva.

Na početku desetljeća frizure su još bile elegantne, s puno volumena, valovima i velikim punđama. Šeširi su ostali važan modni dodatak, a ukrašavali su se perjem i drugim detaljima. U gradskom društvu takvi su ukrasi pokazivali ukus, status i praćenje europskih modnih trendova.

S ratom se mijenja i izgled žena. Zbog odlaska muškaraca na bojišta žene preuzimaju više poslova i odgovornosti, pa frizure postaju jednostavnije i praktičnije. Kosa se češće nosi skupljena u niže punđe, pletenice ili zaštićena maramom. Krajem desetljeća frizure se počinju kratiti. Raskoš i ukrasi postupno se smanjuju. Kraj desetljeća donosi raspad Austro-Ugarske Monarhije i početak novoga političkog razdoblja u kojem će Pula biti pod talijanskom vlašću.

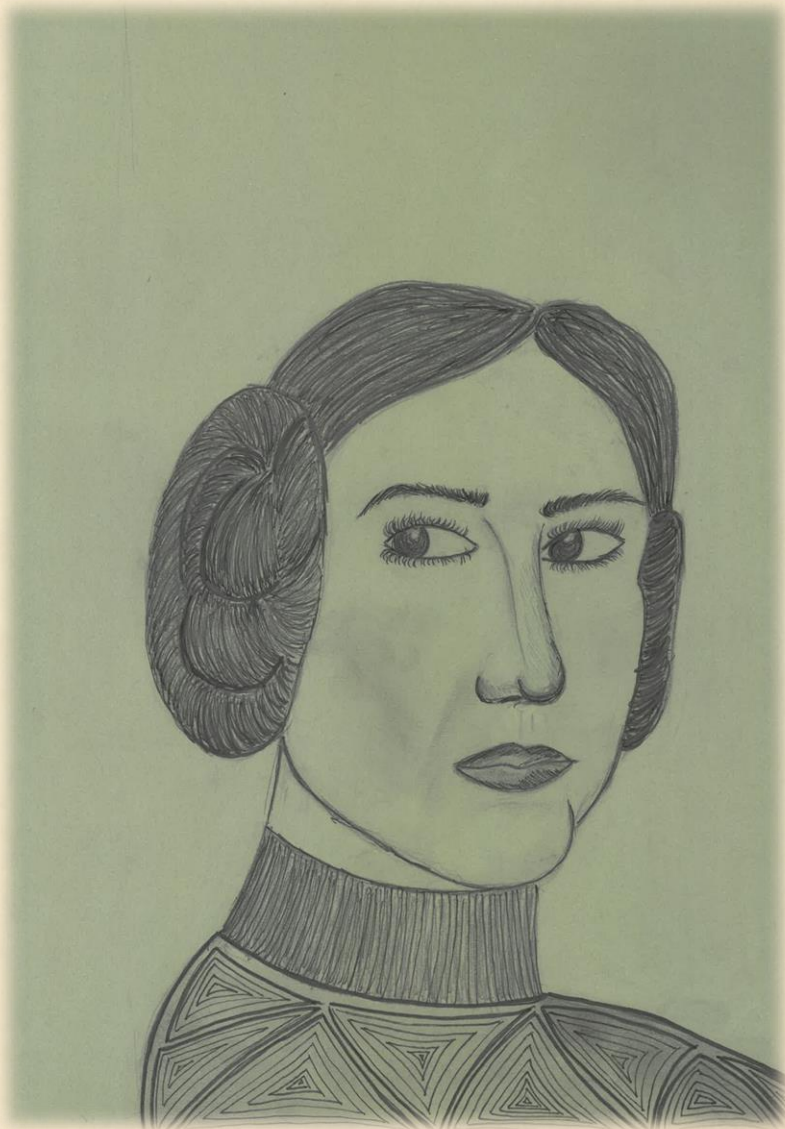
1920. – 1930.

Nakon Prvoga svjetskog rata Pula ulazi u sastav Kraljevine Italije. Talijanska vlast, novi društveni odnosi, iseljavanje dijela stanovništva i snažniji utjecaji talijanske urbane kulture mijenjaju svakodnevni život grada. U modi se posebno osjećaju promjene poznate kao „lude dvadesete“.

Najvažnija promjena bila je prihvaćanje kraće ženske kose. U Puli, osobito u urbanim sredinama, sve su češći bob, odnosno *à la garçonne*, *finger waves* i *marcel valovi*. Kratka kosa nije bila samo modni izbor, nego i znak modernijeg načina života, praktičnosti i ženske emancipacije.

Bob se najčešće šišao do brade, ravno ili lagano valovito, često sa šiškama. *Finger waves* oblikovali su se prstima na mokroj kosi, a koristili su i gel za oblikovanje, dok su se *marcelovi valovi* izrađivali zagrijanim metalnim alatom. Žene koje su zadržale dugu kosu nosile su je u punđi na potiljku ili u frizuri „slušalice“, s pletenicama savijenima oko ušiju. U ruralnim dijelovima Istre tradicionalne pletenice i *marame* ostale su češće nego u gradskoj Puli. Na fotografijama je vidljivo da su žene prilikom večernjih svečanosti nosile ukrase poput *lepeza*, *flapper ogrlica* te ukrasa za glavu.

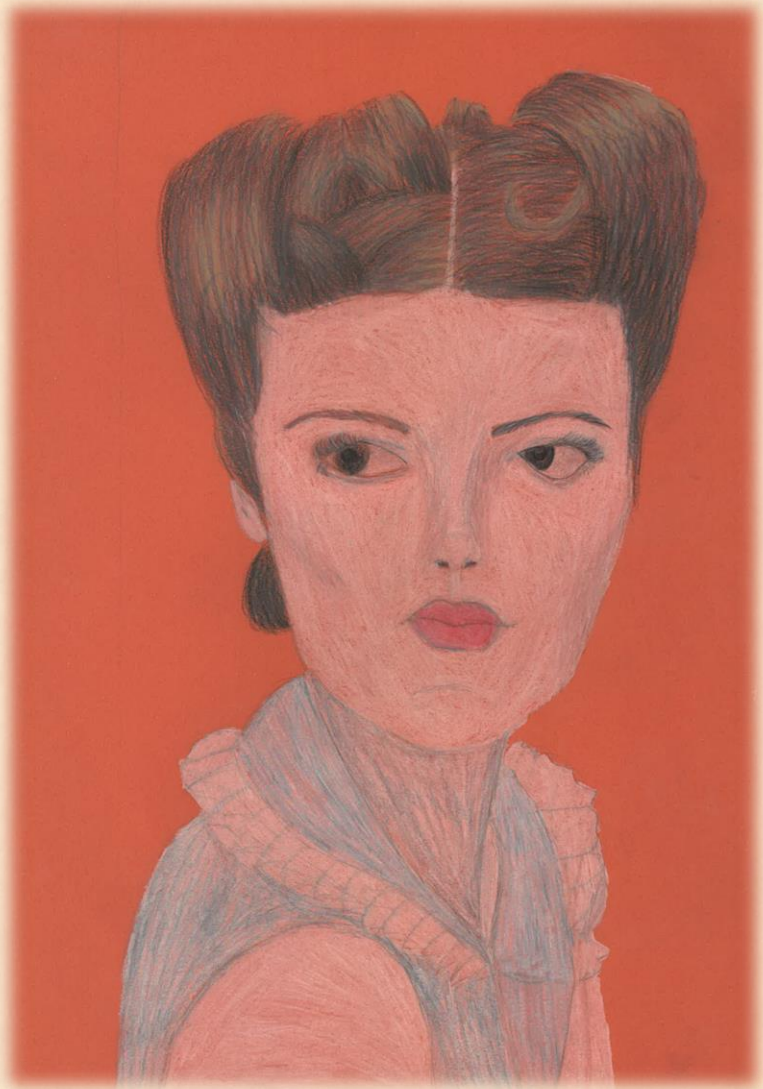

1930. – 1940.

Tridesete godine u Puli odvijaju se u okviru talijanske vlasti i fašističkoga političkog sustava. Javni život, obrazovanje, kultura i svakodnevica bili su pod snažnim utjecajem Kraljevine Italije. U takvom okruženju i moda je pratila talijanske i šire europske uzore.

Za razliku od 1920-ih, kada je naglasak bio na kratkoj i geometrijski oblikovanoj kosi, 1930-e donose mekši i ženstveniji izgled. Kosa se najčešće nosila do brade ili nešto duže, oblikovana u valove i uvojke. Kosa je često bila na prednjem dijelu glave gdje su šiške zakačena ukosnicama. Frizure su bile negovane, sjajne i pažljivo složene.

U Puli su se takve frizure osobito vidjele kod gradskih žena koje su pratile modu, odlazile u salone i bile izložene utjecaju časopisa i talijanske kulture. Dugački bob postaje puniji i mekši, a uvojci simboliziraju dotjeranost i profinjenost. Ipak, svakodnevni život nije svima dopuštao složene frizure, pa se kod radnih žena i dalje zadržava jednostavniji, uredan izgled. Frizure 1930-ih tako pokazuju spoj elegancije, društvenih razlika i urbanoga života Pule.

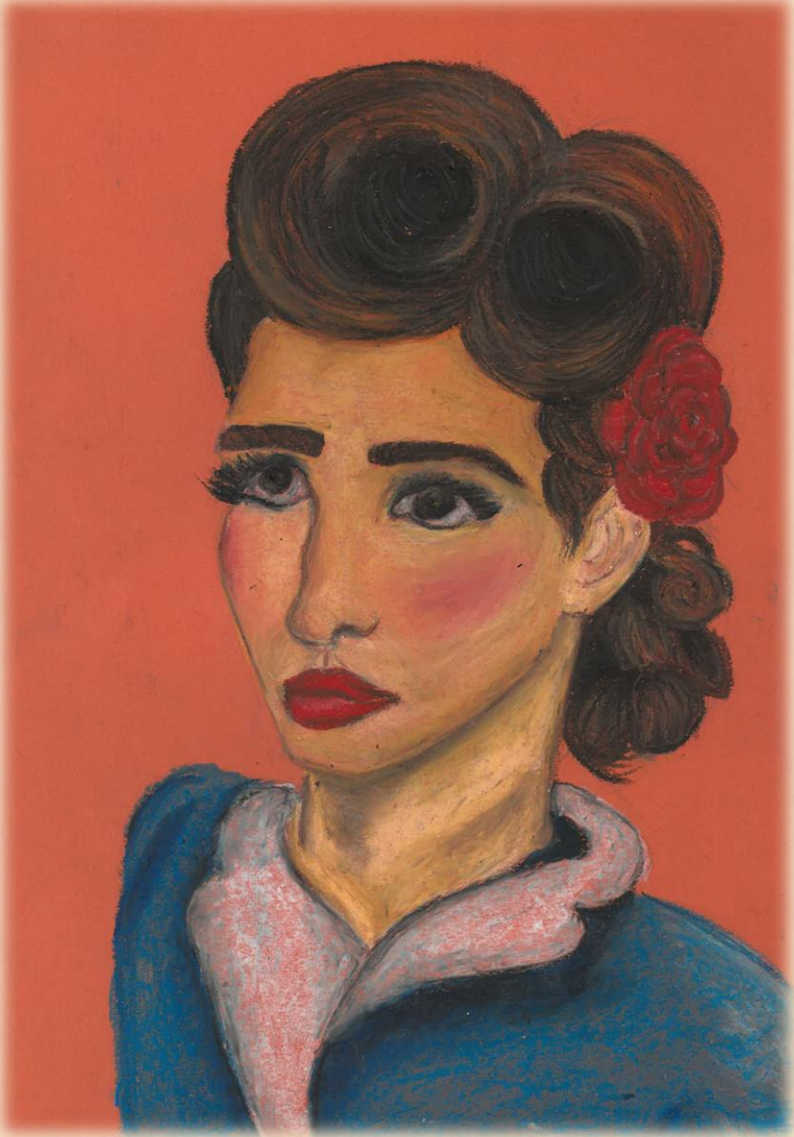

1940. – 1950.

Četrdesete godine za Pulu su bile razdoblje ratne nesigurnosti i čestih promjena vlasti. Grad se najprije nalazi pod talijanskom vlašću, zatim dolaze njemačke snage, a nakon rata slijedi anglo-američka uprava i postupno uključivanje u jugoslavenski politički prostor. Rat, bombardiranje Pule, oskudica i promjene stanovništva snažno su obilježili svakodnevicu.

U takvim okolnostima frizure su morale biti praktične. Luksuz i dugotrajno uređivanje gube važnost, dok se naglašavaju urednost, sigurnost i mogućnost rada. Žene su kosu često nosile skupljenu, uvijenu ili zaštićenu maramom, osobito pri radu i kućanskim obvezama.

U svijetu su 1940-ih bile popularne kovrče, valovi, pin-up stil i victory uvojci, no na dostupnim pulskim obiteljskim fotografijama takvi se izrazito stilizirani oblici ne pojavljuju često. Također, ovo je desetljeće za koje smo skupili najmanje fotografija, što ukazuje na to da se tijekom ratnih prilika manje fotografiralo. U Puli takvi uvjeti oblikovali jednostavniji izgled. Kosa se uvijala pomoću igli, krpica ili drugih dostupnih pomagala. Frizure ovoga desetljeća najbolje pokazuju kako rat mijenja modu: ljepota ostaje važna, ali se prilagođava preživljavanju i svakodnevnoj stvarnosti.

1950. – 1960.

Nakon Drugoga svjetskog rata Pula ulazi u novo razdoblje. Grad postaje dio Jugoslavije, dio stanovništva talijanskog podrijetla odlazi, a Pula se ponovno naseljava i razvija kao industrijski grad. Obnova, rad i novi društveni poredak obilježavaju poslijeratnu svakodnevicu.

Posebnu ulogu u oblikovanju gradskog života imao je Pulski filmski festival, pokrenut 1954. godine u Areni. Filmovi, glumci i svečanost festivala donosili su u grad dašak glamura i suvremenih modnih trendova. Žene su preko filma upoznavale frizure filmskih zvijezda i prilagođavale ih vlastitom životu.

Najčešće su se nosile kratke i srednje duge frizure s mekanim valovima i kovrčama. Kosa se oblikovala viklerima, učvršćivala lakom i slagala u uredan volumen. Utjecaj Marilyn Monroe i pin-up estetike bio je prisutan, ali se u Puli spajao s radnom i skromnijom svakodnevicom. Popularan je bio i paž s vrhovima uvijenima prema unutra. Žene radnice su vrlo često i dalje nosile marame na glavi.

1960. – 1970.

Šezdesete godine u Puli obilježava snažan industrijski razvoj. Grad se širi, grade se nova naselja, a velik broj žena uključuje se u radni odnos. Važnu ulogu imaju Uljanik i Arena trikotaža, koja se sredinom 1960-ih razvija kao značajna tekstilna industrija u gradu.

Promjena radne svakodnevice utjecala je i na izgled žena. Frizure su morale biti uredne, praktične i dovoljno postojane da izdrže radni dan. U tvornicama se kosa često skupljala u punđu ili rep, a katkad se pokrivala maramom radi higijene i sigurnosti. U slobodno vrijeme žene su ipak pratile modu preko filma, časopisa i televizije.

Najčešće su bile kratke ili srednje duge frizure, lagano uvijene, podignute pri korijenu i oblikovane viklerima. Kosa se učvršćivala lakom, ali pulski svakodnevni stil uglavnom nije bio pretjerano raskošan. Pojavljuju se i voluminozne frizure poput košnice i bouffanta, ali u blažim oblicima. Bouffant je natapirana kosa koja je davala veliki volumen kosi. Frizure 1960-ih pokazuju vezu rada, modernizacije i postupnog otvaranja Pule prema novim trendovima.

1970. – 1980.

Sedamdesete godine u Puli obilježavaju industrijska stabilnost, radnička svakodnevnica i sve snažniji utjecaj glazbe. Uljanik i Arena trikotaža ostaju važni za život grada, a mladi sve više prate rock, popularnu kulturu i časopise. Moda više ne dolazi samo iz filma, nego i iz glazbenog svijeta.

Frizure postaju opuštenije nego u prethodnom desetljeću. Često se nosi duga ili poluduga kosa, ravna ili blago valovita, s razdjeljkom po sredini. Kosa je fenirana prema vani što daje dodatni volumen kosi. Utjecaj hippie pokreta vidi se u prirodnijoj kosi, trakama, pletenicama i ležernijem izgledu. Kod mladića duža kosa može biti znak generacijskog odmaka od starijih pravila. Starije su žene većinom nosile kraću kosu oblikovanu viklerima, a mlađe dužu i ravniju kosu oblikovanu četkom.

U drugoj polovici desetljeća pojavljuju se disco i afro utjecaji. Oni u Puli nisu bili najčešći svakodnevni stil, ali su bili vidljivi kod mlađih osoba koje su pratile svjetske trendove, plesnu kulturu i zabavu. Krajem 1970-ih u Puli se javljaju i prvi punk utjecaji, povezani s glazbom, omladinskim prostorima i klubom Uljanik. Frizura sve više postaje način izražavanja osobnosti, a ne samo znak urednosti.

1980. – 1990.

Osamdesete godine u Puli donose izrazitu raznolikost stilova. Grad i dalje ima snažan industrijski identitet, ali se sve više osjećaju gospodarske poteškoće u Jugoslaviji. Žene rade u tekstilnoj industriji, trgovini, uslužnim djelatnostima i drugim poslovima, a istodobno prate modu, televiziju, glazbu i filmske uzore.

Pulski filmski festival ostaje važan dio gradskoga glamura, no osamdesete se posebno pamte po razvoju punk i alternativne scene. Punk utjecaji javljaju se još krajem 1970-ih, a tijekom 1980-ih Pula postaje jedno od važnijih središta alternativne kulture. KUD Idijoti, osnovani 1981. godine, postaju jedan od najprepoznatljivijih pulskih punk sastava.

Najčešće ženske frizure bile su trajna ondulacija, kratka voluminozna kosa i stepenasto šišane frizure. Trajna je bila praktična jer je dugo držala oblik, što je odgovaralo zaposlenim ženama. Kratke tapirane frizure učvršćivale su se lakom, a slojevita kosa pokazivala je utjecaj televizije i glazbe. Mullet se javlja kod mlađih i urbanijih osoba. Punk frizure, često naglašene i drukčije, postaju poruka bunta i osobnog stava, posebice irokeze.

1990. – 2000.

Devedesete godine u Puli obilježene su raspadom Jugoslavije, nastankom Republike Hrvatske, Domovinskim ratom i prijelazom prema tržišnom gospodarstvu. Iako Pula nije bila izravno razrušena kao neka druga područja, promjene su se snažno osjećale u svakodnevnom životu, radu i gospodarstvu.

Industrijski sustav postupno slabi, a poduzeća koja su dugo oblikovala gradsku svakodnevnicu ulaze u teže razdoblje. Istodobno se Pula sve više otvara globalnim medijskim utjecajima. Televizija, časopisi, strane serije i glazbene zvijezde snažno utječu na izgled mladih i žena.

Frizure postaju raznovrsnije i osobnije. U salonima se sve češće traže frizure prema fotografijama slavni osoba. Popularna je slojevita kosa srednje dužine, osobito stil poznat kao The Rachel, ravna i zaglađena kosa, visoki rep s velikim gubicama te povratak paža. Početkom desetljeća još se zadržavaju trajne i kovrče iz 1980-ih, ali ih postupno zamjenjuju prirodniji oblici. Pramenovi i bojenje kose postaju sve češći. U Puli se jasno vidi razlika među generacijama: starije žene češće zadržavaju praktične frizure, dok mlađe eksperimentiraju s globalnim trendovima.

FRIZERSKI ALATI KROZ POVIJEST

Razvoj frizura ne može se odvojiti od razvoja frizerskih alata. Škare su jedan od najstarijih alata za uređivanje kose. Njihov se oblik postupno razvijao od jednostavnih metalnih modela prema modernim frizerskim škarama i efilirkama, koje omogućuju preciznije šišanje i prorjeđivanje kose.

Češljevi i četke korišteni su još u starim civilizacijama, a tijekom 20. stoljeća dobivaju različite oblike za feniranje, volumen i oblikovanje. Sušilo za kosu u početku je bilo rijetko i skupo, uglavnom vezano uz salone, a poslije Drugoga svjetskog rata postaje sve dostupnije i u kućanstvima. Hauba za kosu bila je važan simbol frizerskih salona sredinom 20. stoljeća, osobito pri sušenju viklera i izradi trajne ondulacije.

Vikleri su se u Istri prije tvorničkih modela često zamjenjivali krpicama, papirom ili drugim dostupnim pomagalima. Kasnije postaju uobičajeni u salonima i domovima. Figaro i pegla za kosu omogućili su stvaranje kovrča, valova i ravne kose, dok su boje za kosu od sredstva za prikrivanje sijedih vlasi postupno postale način izražavanja osobnoga stila.

O PROJEKTU

Projekt „Vremeplov pulskih frizura“ proveden je kao interdisciplinarno istraživanje povijesti, mode, umjetnosti, jezika, kemije, informatike i svakodnevnoga života. U središtu projekta bio je katalog frizura po desetljećima. Tekstove su učenici izrađivali na satovima Zavičajne nastave s učiteljicom povijesti, analizirajući literaturu, fotografije i povijesni kontekst Pule.

Ilustracije frizura nastajale su na satovima likovne grupe, a učenici su izradili i model glave s disco frizurom. Dva puta smo posjetili Strukovnu školu, gdje su slušali predavanja o frizurama 20. stoljeća i upoznali frizersku struku. S učiteljicom povijesti intervjuirali su frizerke o prošlosti njihova rada, a izrađen je i hairstagram, kutak za fotografiranje s rekvizitima. Posjetili su i Sveučilišnu knjižnicu Pula gdje su istražili sve dostupne informacije o povijesti mode i frizura analizom časopisa i modnih knjiga.

Na Hrvatskom jeziku učenici su izrađivali album obiteljskih fotografija i plakate. Na kemiji su proučavali vlas, utjecaj topline na kosu i pokus dokazivanja kisika tinjajućom treščicom. Na Talijanskom jeziku pisali su pjesme o kosi, učiteljice razredne nastave izrađivale su memory kartice i frizerske radionice, a učitelj informatike uredio je web stranicu projekta. Rezultati rada su katalog, male knjižice, memory kartice, platnene torbice, album fotografija i digitalna prezentacija projekta.

U projektu su bili uključeni učenici od 5. do 8. razreda koji su pohađali izbornu nastavu iz Povijesti, Likovne kulture, Hrvatskog jezika, Talijanskoga jezika, Kemije i Informatike.

ZAKLJUČAK

Projekt „Vremeplov pulskih frizura u 20. stoljeću“ pokazao je da se povijest Pule može proučavati i kroz svakodnevne detalje, poput frizura. Promjene u izgledu kose pratile su političke promjene, ratove, gospodarski razvoj, rad žena, utjecaj filma, glazbe, industrije i medija.

Početak 20. stoljeća frizure su odražavale društveni status i srednjoeuropske modne utjecaje Austro-Ugarske Monarhije. U razdoblju talijanske vlasti jačaju moderniji urbani stilovi, osobito kratka kosa 1920-ih i elegantni valovi 1930-ih. Ratne 1940-e donose praktičnost, a poslijeratne 1950-e ponovno povezuju svakodnevnicu i glamur, posebno zahvaljujući Pulskom filmskom festivalu. U 1960-ima i 1970-ima frizure se povezuju s radom u industriji, novim položajem žena, filmom i glazbom. Osamdesete donose trajnu, volumen i punk, a devedesete snažan utjecaj medija i osobnog izbora.

Istraživanje fotografija obitelji Pavletić, obiteljskih arhiva učenika, građe Luigija Mionija i dostupnih fotografskih izvora poput Pula film festival te Pula iz vremena Jugoslavije, pokazalo je da frizura može biti vrijedan povijesni izvor. Zahvaljujemo svim obiteljima i suradnicima koji su omogućili korištenje građe u svrhu projekta.

LITERATURA

- Darko Dukovski: *Svi svjetovi istarski ili još-ne-povijest Istre prve polovice XX. stoljeća*. Pula: C.A.S.H., 1997.
- Skupina autora: *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti*. Pula: C.A.S.H., 2005.
- Joshua Kalčić: *Subkulture mladih u Puli: od punka do rasapa alternativne scene*. U: Narodna umjetnost, 49 (2), 2012, str. 71–94.
- Jasenka Raos: *Tehnologija frizerstva s praktičnom nastavom 2: udžbenik za obrazovanje frizera: 2. razred srednje škole – JMO*. Varaždin: Srednja strukovna škola, 2009.
- Jasenka Raos: *Tehnologija frizerstva 3: udžbenik za frizere*. Varaždin: Srednja strukovna škola, 2014.
- Blanka Žakula (ur.): *Etno frizure Hrvatske = Ethno hairstyles of Croatia*. Vinkovci: Kulturni centar Gatalinka, 2006.

INTERNETSKI IZVORI I FOTOGRAFSKA GRAĐA

- Facebook grupa „Pula iz vremena Jugoslavije“ – fotografska građa.
- „10 frizura koje su obilježile 20. stoljeće“, Zadovoljna.hr.
- Arhiva fotografija fotografa Luigija Mionija (ustupljeno od Nikole Pajića).
- Arhiva fotografija obitelji Pavletić.
- Arhiva fotografija Pula Film Festivala.
- Obiteljske fotografije učenika OŠ Kaštanjer.

A group of young women are posed on a grand, ornate staircase in a richly decorated room. The women are dressed in a variety of styles from the 20th century, including polka-dot dresses, black dresses, and white lace blouses. The room features a large, ornate mirror, a clock, and framed portraits on the wall. The overall atmosphere is elegant and historical.

Frizura nije samo dio izgleda.
Ona pripovijeda o vremenu,
modi, položaju, svakodnevici
i osobnom identitetu.

Ova knjižica vodi čitatelja kroz
promjene pulskih frizura tijekom
20. stoljeća, povezujući fotografije,
povijesni kontekst i kreativni rad
učenika u jedinstven vizualni
vremeplov.

© 2026. OŠ Kaštanjer, Pula
Sva prava pridržana.